Скільки разів чую регементову [9] музику, все пригадується мені одна пригода з молодих літ. Се діялося в однім великім місті в місяці серпні і якраз у полудневій порі.

Я знаходився у товаристві панських польських дам і оглядав прегарні ручні роботи, що мені їх показували. Були се на темнім оксамитнім тлі штучно й дуже густовно [10] вигаптовані гірлянди цвітів, китиць і арабесок.

Я говорив їм кусливі фрази, бавив такими ж дотепами, а вони "кололи" мене.

Одна з них, panna Wanda [11] (в неї були ніжні, плекані, аристократичні руки — німець був би назвав їх "durchgeistigte Hände" [12] ), говорила дуже много про освіту, про гуманність, про чуття, стояла зі мною майже завсігди на воєнній стопі й звала мене глумливо: Гейне.

До сьогоднішньої днини не знаю, що споводувало мене тратити з нею стільки часу...

В сміхах і жартах зачули ми нараз немов регементову музику. Panna Wanda метнулася, немов мотиль, до скляних балконових дверей, спрятаних за тяжкими плюшевими драперіями, і ми вийшли всі троє на балкон, розглядаючись з веселою цікавістю на всі сторони вдолину.

З одної побічної широкої вулиці висипалася під тактовними звуками музики темна, правильно й рівно-однаково ступаюча довга маса людей — військо.

Звичайно indigo [13] — сині, а тепер запорошені блузи і уніформи здавалися сивими. Сонцем опалені і з утоми й голоду також потемнілі обличчя людей видавалися мені мало що не чорними.

Ступання сеї маси — одностайне, важке, механічне, яке ж характеристичне і як тяжко його забути!!! Ні, якраз тепер не були се люди. Се був якийсь математично докупи зложений механізм, котрого душу становив сухий такт музики і котрий порушав і двигав усе вперед; се — ціле діло штуки [14] і насильства.

Один-однісінький член сього механізму, саме в послідньому ряді одного відділу, не виконував своєї задачі. Чоловік той був менший і слабший від своїх камратів, не держав чи не міг з ними кроку держати і, остаючись все о крок позад них, хромав.

Мої очі вп'ялися в його величезні, грубі, з сухоти аж почервонілі, шкіряні черевики, і я собі уявив на його нозі глибоку рану. Се уявлення викликало в мене миттю множество найприкріших спогадів з військового життя. Я згадав всей труд його і всю утяжливість служби його.

Згадав брутальність поведення деяких наставників, брутальність майже казочну, а до того неописану муку простого, до військової служби непривченого, до свободи привикшого селянина, його жаль і тугу за своїм тихим і простим світом. І мене зацікавило обличчя нездатного вояка.

На нім мусило бути щось вирите, якесь терпіння, ступіння або, може, німий опір? Однак сонце жарило так сильно, що я прижмурив на хвильку очі і, заслоняючи їх рукою, бачив лиш, як він болючу ногу волік насилу за собою...

— Що за прегарний образ! — крикнула біля мене стояча полька з ентузіазмом.— Ах, Вандо... он там, на чолі посліднього відділу, бачиш того офіцера з піднятою шаблею? Ох, так нехай би йшли всі наші на наших ворогів... Ох, Вандо!!

— Я бачу, Ядвіго. Однак не вважаєш? Цілий образ споганює в послідньому ряді хромаючий хам!

Мені бухнула вся кров до лиця, і я споглянув на них. На їх гарних свіжих устах тремтів ще погірдливий усміх, а очі panny Wandy — великі миготячі зорі — дивилися холодним поглядом вділ.

У моїх руках знаходився ще "Konrad Wallenrod", [15] котрого, виходячи на балкон, забув я положити на столі. Ним шпурнув я, не тямлячись з якогось раптового, майже бурливого роздразнення, паням перед ноги і, склоняючись з лиховісним усміхом, звернувся до дверей.

Пані Ядвіга повздержала мене панським рухом.

— Не знаю, мій пане, якого роду думки заволоділи вами в тій хвилі,— сказала з ледяним супокоєм, гордо.— Однак як смієте забувати, що знаходитеся в нашім товаристві?

— В чиїм товаристві? — спитав я.

— В товаристві польок!.. Не забудьте сього на другий раз!

У відповідь склонився я лиш іронічним уклоном і пішов. Але ніколи... і до смерті — ні! — не забуду тону, в котрім прозвучали вслід за мною слідуючі слова:

— To chlop, Jadwigo...

— Rusin, Wando!.. [16]

[9] — Регементова — полкова (військова).

[10] — Густовно — зі смаком (від пол. густ — смак).

[11] — Панна Ванда (пол.).

[12] — "Одухотворені руки" (нім.).

[13] — Індиго.

[14] — Штука — мистецтво.

[15] — "Конрад Валленрод" (пол.).

[16] — Це мужик, Ядвіго...

— Русин, Вандо... (Пол.).